

بنیاد قم پژوهی / ۶

تخت الفاطمین

فی ذکر احوال قم والقمین

سید بن محمد حسینی (مفسر)

(۱۳۴۷-۱۳۵۵ ق)

جلد اول

تحقیق

علی رفیعی علامرودشتی - محمد حسین درایتی

بامقدمه

دکتر سید محمد حسینی

با اشراف

سید محمود مرعشی نجفی

سرشناسه :

پدیده آورنده : حسن قمی ، حسین بن محمد ، ۱۳۰۵ - ۱۳۶۷ .

عنوان : تحفة الفاطمیین فی ذکر احوال قم و القمیین

تکرار نام پدیدآور : مؤلف حسین بن محمد حسن قمی

مشخصات نشر : قم : نور مطاف ، ۱۳۹۱ .

مشخصات ظاهری : ۴ ج .

بها : ۷۰۰۰۰۰ ریال (دوره)

(جلد اول)

ISBN: 978 - 964 - 7891 - 83 - 7

ISBN: 978 - 964 - 7891 - 84 - 4

وضعیت فهرست نویسی : فیبا

یادداشت : مندرجات : ج ۱ .

ج ۲ .

ج ۳ .

ج ۴ .

موضوع : قم - تاریخ

موضوع : قم - احادیث

موضوع : شاعران ایرانی - قم

موضوع : قم (استان) - آثار تاریخی

شناسه افزوده : رفیعی علامرودشتی ، علی ، ۱۳۳۰ - محقق

شناسه افزوده : درایتی ، محمد حسین ، ۱۳۴۳ - محقق

شناسه افزوده : زارعش ، محمود ، ۱۳۳۰ -

رده کنگره : ۱۱۱/۳۲۲ ت ۵ - ج ۵ / ۲۱۱۳ DSR

رده دیوبی : ۵۵/۱۲۸۵

شماره مدرک : ۱۳۲۱۲۳۹

نام کتاب : تحفة الفاطمیین فی ذکر احوال قم و القمیین

مؤلف : حسین بن محمد حسن قمی (مفلس) (۱۳۰۵ - ۱۳۶۷)

تحقیق : محمد حسین درایتی

با اشراف : سید محمود مرعشی نجفی

با همکاری : علی علیزاده - عباسعلی مردی

ناشر : نور مطاف

صفحه آرایي : محمدکریم صالحی

طرح جلد : حسن فرزندگان

نوبت چاپ : اول ، ۱۳۹۱

شمارگان : ۲۰۰۰

چاپخانه : ستاره

قیمت دوره : ۷۰۰۰۰۰ ریال

شابک دوره : ۷ - ۸۳ - ۷۸۹۱ - ۹۶۴ - ۹۷۸

شابک جلد ۲ : ۱ - ۸۵ - ۷۸۹۱ - ۹۶۴ - ۹۷۸

نشانی : قم ، خ شهدا ، ک ۲۲ ، پ ۷۲ ، ت : ۷۸۳۱۳۸۸ - ۰۲۵۱

فهرست اجمالی

درآمد	۷
پیشگفتار	۱۳

تحفة الفاطمین

جلد اول

دبیاجة مؤلف	۵۹
باب اول: در ذکر زمین قم و برج طالع قم	۷۳
باب دوم: در ذکر روایاتی که در فضیلت قم و اهل قم، وارد شده	۹۱
باب سیم: در ذکر ورود حضرت فاطمة معصومه (س) بقم	۱۲۹
باب چهارم: در ذکر امامزادگان عظام و شاهزادگان عالی مقام	۳۶۱
فهرست تفصیلی مطالب	۴۴۷

جلد دوم

باب پنجم: در ذکر حالات بعضی از روات و محدثین بلدة قم	۷
باب ششم: در ذکر وزرایی که از اهل قم بوده اند	۱۳۱
باب هفتم: در ذکر شعرای قم	۱۳۹
باب هشتم: در ذکر مدارس قم و مساجد قم	۲۷۳
باب نهم: در ذکر آب انبارها و یخچال های قم	۲۹۹
باب دهم: در ذکر حمامات قم و تیمچه ها و کاروانسراهای قم	۳۲۱

باب یازدهم: در ذکر رودخانه قم و پل های قم و.....	۳۳۵
باب دوازدهم: در ذکر محلات قم و جبال قم و آسیاهای قم و طوایف ایلات قم.....	۳۴۷
باب سیزدهم: در ذکر باغات واقعه به قم و اطراف قم.....	۳۵۹
باب چهاردهم: در ذکر ممیزی نمودن قم و تقسیم آب رودخانه.....	۳۷۷
باب پانزدهم: در ذکر مزارع قم که از آب رودخانه مشروب می شوند.....	۳۸۹
باب شانزدهم: در ذکر قنوات و مزارع قم و.....	۳۹۹
باب هفدهم: در ذکر قراء قم و ذکر مزارعی که.....	۴۲۳
خاتمه: در ذکر کتبی که در وقت تألیف این کتاب در.....	۴۴۵
فهرست تفصیلی مطالب.....	۴۵۵

جلد سوم

دبیاجه مؤلف.....	۷
مقصد اول: در ذکر حکمی لده لینه قم.....	۱۳
مقصد دوم: در ذکر ترجمه حالات شعرای قم و منتخبی از اشعار ایشان.....	۱۹۷
فهرست تفصیلی مطالب.....	۵۳۷

جلد چهارم

ادامه مقصد دوم: در ذکر ترجمه حالات شعرای قم و منتخبی از اشعار ایشان.....	۷
کتاب ارده شیره.....	۱۲۳
کتاب الأربعین فی فضائل قم والقمیین.....	۱۴۱
فهرست ها.....	۱۵۹

بسم الله الرحمن الرحيم

تاریخ، آینه تمام عیار از چگونگی شکل‌گیری ساختار اجتماعی امروزین ما است. بدون گذشته، "حال" موجودیت عینی ندارد و بدون حال، آینده‌ای نخواهیم داشت. ایرانیان همواره به تاریخ و تاریخ‌نگاری اهتمام داشته و در ثبت و ضبط حوادث و رویدادها نقش آفرین بوده‌اند. عمر بن بحر جاحظ در کتاب التاج فی اخلاق الملوک می‌گوید: «ایرانیان به دلیل میل و رغبت فراوانی که به ثبت و حفظ آثار و اخبار داشتند، وقایع بزرگ و کارهای ارزشمند و عظیم خود و همچنین اندرزهای سودمند و اموری را که موجب شرف و سرافرازی ایشان بود، در دی‌نامه‌ها می‌نگاشتند یا در بناهای بلند و استوار به یادگار می‌گذاشتند تا بدین سان آنها را از خطر زوال محفوظ نگه داشته و برای همیشه پایدار سازند.»

آموزه‌های قرآن و روایات اسلامی مهمترین عامل روی آوردن مسلمانان به تاریخ‌آموزی و تاریخ‌نگاری بود؛ از این رو می‌توان سرآغاز تاریخ‌نگاری و توجه به رویدادهای تاریخی را در دوره اسلامی، قرآن مجید دانست. قرآن دارای آیات فراوانی در مورد سرگذشت پیامبران پیشین و سرنوشت اقوام و پیروان و علل شکست و انحطاط یا شکوفایی و رستگاری آنها است. توجه قرآن به تاریخ، تنها نقل رویدادهای گذشته نیست، بلکه ارائه شواهدی است از تجارب اقوام

و ملل گذشته، برای پندگرفتن و یافتن راه درست زیستن. بدین سان قرآن، قوانین و سنن حاکم بر زندگی نوع بشر را به پیروان خود می آموزد. این آموزه های قرآنی درباره تاریخ و تاریخ آموزی در کلام پیامبر اسلام ﷺ و ائمه اطهار علیهم السلام به روشنی نمایان است.

از میان رشته های مختلف علمی، دو رشته اسلام شناسی و ایران شناسی، جایگاهی بلند در جمهوری اسلامی ایران دارد. این دو رشته، در خارج از مرزهای این سرزمین نیز جویندگانی ویژه داشته و توجه بسیاری از شرق شناسان و دین پژوهان را برانگیخته است. در دو سده اخیر نیز کتاب های فراوانی به زبان های مختلف، در این زمینه به رشته تحریر درآمده و البته هنوز ناگفته ها و نانوشته های بیشتری بر روی زمین مانده است که باید در دستور کار پژوهشگران قرار گیرد و منتظر همت های بلند و انگیزه های پلک نهاد است.

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی به انتضای وظایفی که عهده دار است و نیز بر پایه سمت و سویی که در راستای منویات خودمندان رهبر فرزانه و مرزبان دانایی، حضرت آیت الله خامنه ای مدظله العالی برای خود تعریف کرده است، حمایت ویژه از پژوهش های شایسته در حوزه اسلام شناسی و ایران شناسی را در اولویت قرار داده است و می کوشد در این عرصه مبارک، از هیچ گونه همکاری و همدلی با پژوهشگران و اثرآفرینان دریغ نرزد. از این میان، یکی از رشته های مربوط به ایران شناسی، مطالعات و پژوهش هایی است که به «تاریخ محلی» نامبردار است. در این رشته، بازخوانی تاریخ یک منطقه از سرزمین ایران، روی میز مطالعه و پژوهش قرار می گیرد و فرهنگ، دین، تاریخ، جغرافیا و آداب و رسوم آن بررسی می شود. اکنون بر همگان روشن شده است که ایران شناسی بدون پژوهش در تاریخ محلی، راه به جایی نمی برد و برای پرهیز از کلی گویی در باب ایران، باید تاریخ و جغرافیای منطقه به منطقه و شهر به شهر این سرزمین پهناور را شناخت و به مطالعه گرفت.

با عنایت به آنچه گذشت، تردیدی باقی نمی ماند که قم شناسی، بخشی از

ایران شناسی است و حتی فراتر از این، مدخلی است برای اسلام شناسی و شناخت جهان اسلام. قم، نه شهری از میان شهرهای ایران، که آشیانه اهل بیت علیهم السلام و کاشانه دانش شیعی است. خاک آن، بوی ولایت می دهد و آسمانش غرق ستاره های معرفت است و در و دیوار شهر، نشانه هایی از اصالت اسلامی و صلابت شیعی را در خود نگه داشته است. گراف نیست اگر بگوییم قم، ام القرای علمی و معنوی جهان اسلام است و دوش به دوش نجف و کربلا، در برابر همه کفر و استکبار جهانی ایستاده است. تاریخ قم را تنها در کتاب های تاریخ نباید جست. تاریخ این شهر مقدس، در روایاتی رقم خورده است که آن را خانه اهل بیت علیهم السلام و دژ اسلام نامیده اند. سرنوشت قم، سرنوشت پاکی و نجات است؛ سرگذشت انسان هایی است که دفاع از حریم ولایت و کیان دیانت را رسالت بی پایان خود می دانستند و در این راه تا پای جان کوشیدند.

ویژگی های شهر مقدس قم و شعبان راستین این قطعه از خاک پاک ایران اسلامی به روشنی در بیان و بنان بزرگان ظهور یافته است. امام صادق علیه السلام رئیس فقه جعفری در حدیثی، قم را معدن علم و فضیلت می خوانند. هم ایشان، قم را پناهگاه فرزندان فاطمه علیها السلام و خانه امن مؤمنان وصف می کنند. می فرمایند: «کسی به قم و ساکنانش سوء قصد نمی کند مگر اینکه خداوند او را خوار و از رحمت خویش دور می نماید.» ائمه معصومین علیهم السلام نیز از قم به عنوان «حجت بلاد»، «در بهشت»، «سرزمین مقدس»، «بلد امین»، «کوفه کوچک» و ... یاد کرده اند.

از این رو است که تحقیق درباره این شهر مقدس و تاریخی، دستاوردهای بسیاری به ارمغان خواهد آورد. شهر قم، دیرنیه ای چند هزار ساله دارد و همواره در کانون توجهات و حوادث گوناگون تاریخی و فرهنگی بوده است؛ به ویژه با ورود حضرت فاطمه معصومه - سلام الله علیها - به این سرزمین که آغازگر فصلی دیگر از کتاب تاریخ قم است و این شهر کهن را، «مقدس» و «اسلام پناه» نیز کرده است. با ورود آن بانوی گرامی علیها السلام به قم و آرمیدن ابدی ایشان در این خاک

پاک، قم به جایگاهی رسید که در روایات فراوان، به آن اشارات بسیار شده است. نه اکنون، که همیشه قم در شمار شهرهای مهم و سرنوشت‌ساز ایران بوده است؛ به‌گونه‌ای که می‌توان تاریخ قم را عصاره تاریخ اسلام و تشیع در ایران دانست. اما دست تقدیر، این مدینه فاضله را اکنون بیش از پیش هدف نگاه‌ها و مسیرها کرده است.

در عصر حاضر، تأسیس حوزه علمیه قم به اهتمام آیت الله العظمی شیخ عبدالکریم حائری^۱، بیش از پیش بر اهمیت و ویژگی قم افزود. شهری که پیش از این، دیار معرفت و معنویت بود، اکنون کانون علم و درس و فرزاندگی نیز شده است. آغاز و پیرزی انقلاب اسلامی ایران به رهبری امام راحل، پیشوای اسلامیان و حسینیان در عصر حاضر، خمینی بزرگ^۲ نیز وجهی دیگر از وجوه قم را آشکار کرد که همانا سیاست دین و اندیشه‌های انقلابی دانشمندان شیعی است. انقلاب اسلامی ایران، تحقق پیش‌بینی مایی است که روایات دینی درباره قم کرده‌اند. تشیع، یعنی ظلم‌ستیزی و رویارویی با قانون‌های کفر و شرک. انقلاب اسلامی، حقیقت تشیع را آشکار کرد و آنچه را که پیش از این در دفتر و کتاب محبوس بود، به میان و میدان آورد تا جهانیان بدانند که اسلام، دین آزادی و سرافرازی و زیست معنوی است.

از این رو تحقیق درباره این سرزمین و گذشته و حال آن و نشر آثاری که به این موضوع اختصاص دارد، توجه و عنایتی ویژه می‌طلبد و همت‌های بیشتری را به سوی خود می‌خواند. تاکنون نیز آثار بسیاری درباره قم و ناموران قبی پدید آمده است که ذکر شمه‌ای از آن بیرون از حوصله این مقدمه کوتاه است. اما در میان همه آثاری که پیرامون قم پدید آمده است، کتاب تحفة الفاطمیین فی ذکر احوال قم و القمیین، به خامة حسین بن محمد بن حسن قمی (۱۳۰۵-۱۳۶۷ق.)، جایگاهی ارزشمند و کم‌مانند دارد و به حتم یکی از مهم‌ترین آثار تحقیقی درباره تاریخ، رجال، فرهنگ، مختصات زیستی و جغرافیای قم است. تحفة الفاطمیین فی ذکر

احوال قم و القميين، دست کم از دو جهت، بسیار مهم است: نخست از آن رو که مفصل ترین کتابی است که تاکنون درباره قم تألیف شده است، و دوم از آن جهت که در میانه قرن چهاردهم هجری، به رشته تحریر درآمده است. بنابراین شامل همه تاریخ قم، جز یک قرن گذشته، است. چنین جامعیتی در کمتر کتابی از آثار تاریخی وجود دارد.

مؤلف، کتاب خود را در دو جلد تنظیم کرده است: جلد اول را در سال ۱۳۵۰ قمری و جلد دوم را یک سال پس از آن، به پایان رسانیده است. جلد اول کتاب پانزده باب و یک خاتمه، و جلد دوم دو مقصد و یک خاتمه دارد. بدین ترتیب، مباحث کتاب از «ذکر حدود قم قدیما و جدیدا» آغاز می شود و با «ترجمه حالات شعرای قم و منتخبی از اشعار ایشان» پایان می پذیرد. مطالعه این اثر نشان خواهد داد که قم، در گذر زمان از چه راه هایی عبور کرده است و سرمایه های معنوی و علمی این شهر مبارک، چه سازه از تاریخ و فرهنگ ایران و اسلام را را در دل خود دارد.

آنچه اکنون در دست علاقه مندان به تاریخ و فرهنگ قم است، متن کامل کتاب در چهار جلد، پس از تصحیح و همراه تعلیقات ارزنده و نمایه های راهگشا است. بر اصحاب نظر پوشیده نیست که تصحیح علمی و نشر آثار تاریخی، دشواری های بسیاری دارد که با دست یابی به نسخه خطی آغاز می شود و تا خط خوانی، منبع یابی، حاشیه نگاری، استخراج نمایه های فنی، مقدمه نویسی و چاپ شایسته و چشم نواز امتداد دارد. ارزندگی اثر حاضر، آنگاه نمایان تر می شود که بدانیم تاکنون نسخه دست نویس این کتاب نفیس به خط مؤلف، در میان نسخ خطی بوده و چاپ حاضر، نخستین بار است. به واقع احیای چنین اثری، رونمایی و احیای بخش مهمی از تاریخ دینی و ملی ایران است و از این رهگذر، فرهنگ مکتوب قم نیز مجال بیشتری برای ظهور و گسترش می یابد.

خدای سبحان را بر این توفیق بزرگ، شکر می گزاریم و نیز برای بنیاد قم پژوهی که

در مدتی کوتاه از زمان تأسیس، با مدیریت حجت الاسلام المسلمین، آقای علی بنایی، موفق به انتشار آثاری گرانقدار شده است، و نیز برای محققان سخت کوش و فاضل این اثر و همه کسانی که در آماده سازی آن برای انتشار نقش داشته اند، توفیقات روزافزون مسئلت می کنیم.

سید محمد حسینی
وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی
۱۴ فروردین ۱۳۹۱

www.ketab.ir